

1960'lı yılların başları. Her ramazan ayında Kars'ın "Fayton Pazarı"ndaki kahvelerde hikâyeler anlatılıyor. "Arkası yarın" gibi, bir ay boyunca süren halk hikâyeleri. Âşıklar, sazları omuzlarına asılı, kahvehanenin ortasında kendilerine ayrılan "meydança"da yürüyerek, dönerek, bazen de dans ederek anlatıyorlar hikâyelerini. Köroğlu'dur kahraman, Leyla'dır, Mecnun'dur, Kerem ile Aslı'dır. Âşık, olayları kendi sesiyle anlatıyor, kahramana sıra gelince ya sazıyla konuşturuyor onu, türkü formunda ya da her biri için sesini, şivesini, vurgularını değiştirip konuşuyor.

İlkokul öğrencisiyken başladım âşık hikâyelerini dinlemeye. İftardan hemen sonra, büyükler teravih namazına giderken, babalarından izin ve çay parası koparmış çocuklar erkenden, sevdikleri âşığın "okuduğu" kahveye koşar, önlerden yer kapardı. Büyükler gelince çocuklar ön-de yere oturmak zorunda kalırdı ama olsun, âşığın her hareketini jestini, mimiğini görme şansına sahiptiler yine de.

Kahveci akşamüstü kahvesini âşık için hazırlar, masaları geri çeker, ön tarafa daha çok sandalye gelecek şekilde düzenler, kış ise sobanın kenarına biraz daha odun, kömür ya da tezek yığar, çay bardaklarını rafa dizer, "kıtlama şeker"lerini tahta bir kutunun ortasına tutturulmuş "şekerkıran" denilen giyotinle küçük parçalara ayırırdı.

Kahveye erken giden çocuklar bu hazırlıkların bir kısmına yardım ederdi. Ben şeker kırmayı severdim. Kahveciler şekeri çuvalla alır, küp şeklinde ve taş gibi sert parçalar, hem müşterilerin dişini kırmasın, hem de az harcansın diye küçük parçalara ayrılırdı. Küp şeker sol elin baş ve işaret parmakları arasında tutulup bıçağın altına getirilir, bir ucu sabitlenmiş bıçağın sapından tutulur ve keskin ağza getirilen şekerin üzerine bastırılınca şeker ikiye bölünür, parçalar kutuya düşerdi. Sonra bu parçalar alınıp yeniden ikiye bölünür ve kahvecinin istediği ölçüye indirilirdi. Çevreye saçmadan ve şekerleri "ufalamadan" kırmaktı maharet. Ben de bu işi iyi yapıyordum galiba.

Sonra pirinçten yapılma küçük dondurma kaplarına benzer şeker kaplarına doldurdum “kıtlama şeker”lerini. Karşılar çayı kıtlama içtikleri için, kahvelerde yüzlerce çay bardağı olduğu halde birkaç tane çay kaşığı bulunurdu.

Bazen yeni atanmış, meraklı memurlar gelirdi âşıklar kahvesine, özellikle de öğretmenler. Bazıları, belirli aralıklarla, isteğe bağlı olmadan önlerine bırakılan çaya, özenle kırılıp “ideal ölçüye” getirilmiş güzelim “kıtlama şekeri”ni atar sonra da “kaşık yok mu?” diye seslenirlerdi kahveciye. Kaşığı getirirken söylenirdi kahveci “yakhma da verim mi?” Anlamazdı memur söyleneni, teşekkür eder karıştırırdı çayını. Çocuklar kahkahalarla gülerken, büyükler bıyık altından gülümserdi. Kahveciler özenle hazırladıkları çaya şeker atılmasından hoşlanmazdı, tadını bozuyor diye. “Şirin çay” sadece bir şey yerken içilirdi çünkü. “Yakhma”, üzerine yağ sürülmüş ekmek demektir. “Bu kahvaltı çayı değil, şeker atılmaz” diyordu aslında kahveci.

Benim için kültürlerarasılık kavramının içini dolduran yaşanmışlıkları Kars’ın zengin etnik ve kültürel çeşitliliğine borçluyum. 1828 yılında Rusya’nın Anapa’yı işgal etmesi ve İran’la imzaladığı Türkmençay Anlaşması uyarınca Revan, Nahçıvan ve Talış Hanlıklarını topraklarına katmasıyla, Kafkasya’dan Osmanlı topraklarına başlayan göçler, Şeyh Şamil’in 1860’larda başlattığı mücadelenin 1864’te büyük Çerkes Sürgünü ile sonuçlanması ve “93 Harbi” de denilen 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı’nda Osmanlı’nın yenik düşmesi sonucunda, büyük bir akına dönüştü. Kafkasya’da yaşayan bütün müslüman etnik gruplardan insanlar Osmanlı Devleti’ne sığındı.

Çocukluğum işte bu kentte, 93 Harbi sonrasında 40 yıllık Rus işgalinden kalan Malokanları da bağrına basmış Kars’ta geçti. Kafkasya’nın küçük bir örneği Anadolu’nun bir ucunda varlığını sürdürüyordu. Çeşitliliğinden mutlu, farklılıkların farkında ve onunla eğlenerek, barış içinde yaşıyordu Karşılar.

Arkadaşlarımızın farklı dil ve şivelerde konuşmaları rahatsız etmezdi bizi. Küfürler hariç, konuştuklarının çoğunu anlamazdık zaten. Kimse diğerrinin dilini, şivesini öğrenmeye de çalışmazdı. Kendi aramızda, herkes kendi şivesiyle, Türkçe konuşurduk. Okulda öğretmenler İstanbul lehçesiyle konuşmayı zorunlu kıldıkları için, hepimize zor gelirdi sınıfın karşısında konuşmak. Dışarıdan gelen memur ve özellikle subay çocukları her zaman güzel konuşurdu. Ama sınıfın en çalışkanları hep Karslıydı.

Babam, Hasan Kartarı, öğretmendi ve 27 Mayıs 1960’tan sonra Halk Eğitimi Merkezleri’nin kuruluş yasasını hazırlayan üç kişilik ekibin içindeydi. Kars’ta Halk Eğitimi Merkezi’ni kurdu ve Ankara’ya taşınmaya kadar müdürlüğünü yaptı. *Karseli Dergisi*’nin kurucu editörü ve yazarıydı. Kars’ta çıkan yerel gazetelerde de yazıları çıkardı. Radyo Programı yapar, Halkevi Tiyatrosu’nda rol alırdı. Yatılı okumuştü ve Türkçeyi şivesiz konuşurdu. Evde annem Karapapak şivesiyle, babam İstanbul lehçesiyle, büyükbabam Borçalı şivesiyle konuşurdu. Mahallemizde Malokanlar, Azeriler, Selçuklu kökenli Yerliler, Lazlar, Türkmenler, Kürtler ve Çerkezler vardı. Bütün Kuzey Kafkasyalıları Çerkez derdik. Onlar da ısrar etmezdi artık aralarındaki farkları anlatmak için. Hepimiz farklıydık ve bu farklılıkları kabul ederek birlikte yaşamayı öğrenmiştik. Biraz daha farklı olmanın ne anlamı, ne de gereği vardı.

Azeri ile Terekeme, Çerkez ve Çeçen, Kürt ve Zaza, Türkmen ile Ahıskalı arasındaki farklılıklar yalnız fıkralarda anlamlı oluyordu. Bu nedenle binlerce fıkra vardı. Her anlatılışlarında yeni duymuş gibi katılırdık gülmekten. Genellikle “Bir Kürt, bir Laz ve bir Azeri” şeklinde başlayan fıkralarda anlatıcının mensup olduğu etnik grubun lehine sonuçlanan güldürücü bir olay anlatırdı. Diğerleri hemen itiraz eder, “o öyle olmamış” diyerek yeni bir versiyonu, kendilerine yontarak anlatırdı. Ona da gülerdik.

Çocuk dünyamızda farklılıklarımız bizim neşe kaynağımızdı. Neşeyi sürdürmenin yolu iyi gözlem yapmak, davranışlardaki ayrıntıları yakalayıp sözel olarak ifade etmektir. Âşık geleneğinden edinilen hikâye etme becerisi yaşamın tüm alanlarında işe yarıyordu. Akıcı konuşan, iyi anlatanlar ilgi görüyor, sevilen kişi oluyordu. Çevremde olup biteni bu gözle izliyordum ben de. Anlamadığım, çözemediğim durumları merak ediyor, olanak bulduğumda soruyordum. Doğrudan sorulan soruların pek hoş karşılanmadığını ve yüzeysel yanıtlarla geçiştirildiğini de o zamanlar öğrendim. Soru sormadan, izleyerek, gözleyerek ve yaşayarak anlamaya çalıştım zorunlu olarak. Birçok şeyi yanlış anladığımı sonradan öğrendim ne yazık ki.

Aradan yıllar geçip de kültürlerarası iletişim alanında uzmanlaşınca, çocukluk anılarım yeniden canlandı. Onları artık başka gözle görüyorum. Kültürel farklılıkların davranışlarda nasıl somutlaştığını kuramsal bilgiler ışığında anladıkça, çocukluğumda bana komik gelen ya da anlaşılmaz olan birçok durum anlam kazanıyor. Çocukluk arkadaşlarımla hâlâ görüşüyoruz. Aradan geçen yarım asra karşın hala birbirleri hakkında fıkra anlatıp gülüyorlar. Öğrendiklerimi onlara anlatıp neşelerini bozmak istemiyorum. Aslında doğal olandan gülünecek bir şeyler çıkarabiliyorlarsa karışmamak en iyisi.

Akademik anlamda kültürlerarası iletişim disipliniyle Münih Ludwig-Maximilian Üniversitesi’nde tanıştım. Doktoramı bu alanda yaptım. 1997’de ders vermeye başladığım Ankara Üniversitesi’ne 1998’de doçent olarak atandım ve Türkiye’de daha önce müfredatta olmayan Kültürlerarası İletişim ve İletişim Etnografisi adlı dersleri yüksek lisans düzeyinde, Ankara Üniversitesi’nde vermeye başladım. Doktora düzeyinde Nesne-Kültür-İletişim ve Kültürlerarası İletişimde Çağdaş Tartışmalar adlı derslerde gündelik yaşama kültürel farklılık ve iletişim etnografisi pencerelerinden baktık.

Kültürlerarası iletişim alanında ilk master ve doktora tezlerine danışmanlık yaptım. Öğrencilerim araştırmalarında, yüksek lisans ve doktora tezlerinde etnografiden yararlanmaya başladılar. Kültürlerarası İletişim, lisans programına ve doçentlik alanları arasına girdi. İlk Kültürlerarası İletişim Anabilim Dalı’nı Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde, diğerlerini Çukurova ve Bozok Üniversitelerinde kurdum.

Kültürlerarası İletişim birçok iletişim fakültesinde lisans ve lisansüstü düzeyde okutuluyor. İletişim Etnografisi yadırganan bir isim olmaktan çıktı. Master ve doktora öğrencilerimden bazıları kültürlerarası iletişim alanında öğretim üyesi artık. Böylece, Kültürlerarası İletişim Disiplini’ni Türkiye’de yerleştirip kurumsallaştırmak için 1998-2010 yılları arasında harcadığım çabalar boşa gitmedi; on iki yıl içinde yetişmiş kadrosuyla, akademi içinde kabul görmüş ve kurumlaşmış bir disipline sahip olduk.

Hakan Ergül'ün derlediği *Sahanın Sesleri* kitabı bu yüzden büyük önem taşıyor. Kitap, alanda yapılan çalışmaları farklı bir bakış açısıyla seçip bir araya toplamanın yanında, konuyla yakın ilişkisi olmayanlara iletişim etnografisinin geniş olanaklarını sunarak farklı disiplinlerin bu donanımdan nasıl yararlanabilecekleri hakkında ipuçları veriyor.

Bu kitaba katkıda bulunanların çoğu öğrencim ve asistanım oldu. Akademik yaşamımı adadığım iletişim etnografisi alanında böyle donanımlı akademisyenlerin bulunması disiplinin geleceğine umutla bakmam için yeterli.

İletişim etnografisi alanında önemli bir boşluğu dolduracağına inandığım bu yapıtı ilgi duyan okuyucu ve akademisyen kitlesine sundukları için başta Dr. Hakan Ergül olmak üzere, emeği geçenleri kutlar, hepsine teşekkür ederim.

ASKER KARTARI
İstanbul, 15 Haziran 2012